

AUTEURS

BAS TIEROLF

MAJONE STEKETEE

ROB GILSING

HANS BELLAART

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

Juli 2017

FEITEN & CIJFERS

LEEFOMSTANDIGHEDEN VAN KINDEREN MET EEN MIGRATIEACHERGROND

Inhoud

INHOUD

1	Inleiding	3
2	Kinderen in armoede	4
2.1	Cijfers	4
2.2	Verklaringen	5
2.3	Mogelijke gevolgen	5
2.4	Aanbevelingen	5
3	Eenoudergezinnen	7
3.1	Cijfers	7
3.2	Verklaringen	8
3.3	Mogelijke gevolgen	8
3.4	Aanbevelingen	8
4	Jeugdwerkeloosheid	9
4.1	Cijfers	9
4.2	Verklaringen	10
4.3	Mogelijke gevolgen	11
4.4	Aanbevelingen	11
5	Jeugdhulp	13
5.1	Cijfers	13
5.2	Verklaringen	14
5.3	Mogelijke gevolgen	16
5.4	Aanbevelingen	16
	Samenvatting en conclusie	17
	Literatuur	19

In deze Feiten & Cijfers geeft Kennisplatform Integratie & Samenleving met behulp van vier indicatoren aan hoe het staat met de leefomstandigheden van kinderen met een migratieachtergrond in Nederland.

Vanuit het Kinderrechtencollectief worden elke twee jaar de leefomstandigheden van kinderen in beeld gebracht via het databoek *Kinderen in Tel* (KIT). KIT startte in 2002 om belangenbehartigers een middel in handen te geven waarmee ze beleidsmakers gericht kunnen aanspreken op het gevoerde jeugdbeleid. Deze datagestuurde belangenbehartiging is ontwikkeld in samenwerking met vertegenwoordigers van organisaties die als pleitbezorgers voor kinderen optreden. Dit zijn organisaties als Kinderpostzegels, Unicef, Defence for Children, Kinderhulp en NSGK.

De kracht van KIT zit hem in het gegeven dat met behulp van een beperkt aantal indicatoren een beeld wordt geschetst van de brede leefsituatie van de jeugd. Met die gegevens kunnen gemeenten worden aangesproken op hun beleid. Sterker nog, gemeenten staan uit zichzelf zeer open voor de resultaten van KIT en blijken in veel gevallen uiterst aanspreekbaar op hun beleid en de gevolgen daarvan. De geselecteerde indicatoren zijn gebaseerd op basis van het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind.

Met behulp van het databoek *Kinderen in Tel* krijgen gemeenten meer inzicht in de leefsituatie van kinderen en kan de situatie worden verbeterd in die wijken waar dat nodig is. Sinds de start van *Kinderen in Tel* is namelijk duidelijk geworden dat er sprake is van een tweedeling in de samenleving. Er zijn wijken waar het zeer goed gaat met kinderen en wijken waar de leefomstandigheden van kinderen veel slechter zijn. Het verschil tussen de meest gunstige wijken en de meest ongunstige wijken om op te groeien wordt steeds groter (Tierolf, Gilsing & Steketee, 2017). In de gemeente Leeuwarden is dat bijvoorbeeld duidelijk te zien. Vijf wijken in Leeuwarden staan in de top tien van meest

ongunstige wijken voor kinderen om op te groeien. Terwijl ook drie Leeuwarder wijken in de top honderd staan van de meest gunstige wijken.

Nieuw aan deze Feiten & Cijfers gebaseerd op KIT is de specifieke aandacht voor kinderen met een migratieachtergrond. In Nederland heeft bijna een kwart van de jeugd tot 20 jaar een migratieachtergrond. Dat zijn ruim 944.000 kinderen. Van alle jeugd heeft 17% een niet-westerse achtergrond. Deze kinderen hebben, net als alle kinderen, het recht om zo goed en veilig mogelijk op te groeien. Toch blijkt dat zij soms kwetsbaarder zijn. Voor bepaalde indicatoren gingen we daarom na hoe het staat met hun leefomstandigheden en hoe die zich verhouden tot de leefomstandigheden van kinderen zonder een migratieachtergrond. Bij de totstandkoming van *Kinderen in Tel* in 2002 was met deze benadering nog geen rekening gehouden. Daardoor bleek het niet mogelijk om alle indicatoren uit te splitsen naar migratieachtergrond. Bij vier situaties kon dit wel: het gezin (eenoudergezin), de leefomstandigheden in het gezin (armoede), het gebruik van de jeugdzorg en de arbeidssituatie van jongeren met een migratieachtergrond. Het gaat hierbij om de volgende indicatoren:

- Kinderen in armoede: percentage 0 t/m 17-jarigen dat in een uitkeringsgezin leeft.
- Kinderen in eenoudergezin: percentage kinderen dat leeft in een eenoudergezin.
- Jeugdwerkloosheid: percentage werkzoekende, werkloze jongeren van 16 t/m 22 jaar.
- Jeugdzorg: percentage 0 t/m 17-jarigen in de jeugdzorg.

De gegevens van het laatste jaar (2015) konden wel worden uitgesplitst naar migratieachtergrond. Hieronder bespreken we per indicator de resultaten met waar mogelijk de ontwikkelingen, op basis van ander onderzoek, ter illustratie erbij.

2

Kinderen in armoede

2.1 Cijfers

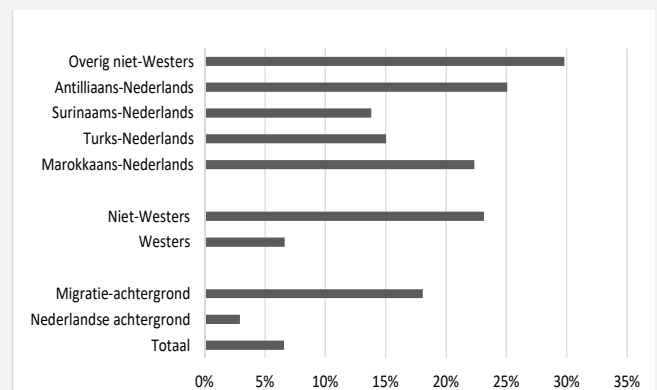
Bij de indicator 'Kinderen in armoede' in Kinderen in Tel gaat het om het percentage 0 tot en met 17-jarigen dat in een gezin leeft dat rond moet komen van een bijstandsuitkering. In het algemeen zien we dat vanaf 2009 er sprake is van een gestage groei van het aantal kinderen dat in Nederland in armoede leeft. In 2009 ging het om ruim 175.000 kinderen 4,97% en in 2015 ging het om 6,58%, ruim 225.000 kinderen die in armoede leven.

Dit is een conservatieve maat om armoede te meten. Het CBS hanteert een andere maat, namelijk de lage inkomensgrens¹, waardoor zij op een veel hoger cijfer uitkomen. Volgens de CBS-gegevens groeiden 421 duizend minderjarige kinderen in 2014 op in een huishouden met een laag inkomen. Dit komt neer op 12 procent. Van deze groep leefden 131 duizend minderjarige kinderen al vier jaar of langer in een huishouden met een laag inkomen.

Als we in onderstaande figuur kijken naar kinderen met een migratieachtergrond dan zien we dat met name kinderen met een niet-westerse achtergrond meer risico lopen op armoede (volgens de definitie uit Kinderen in Tel). In absolute getallen zijn er tweemaal zoveel kinderen met een migratieachtergrond die in armoede leven dan kinderen met een Nederlandse achtergrond. Als je kijkt naar de percentages dan blijkt dit verschil nog groter te zijn. Van de minderjarige kinderen met een migratieachtergrond groeit in 2015 18% in Nederland op in een gezin in armoede. Dat aandeel is zes keer zo hoog als onder kinderen met een Nederlandse achtergrond (3%). Uitgesplitst blijkt dat

met name kinderen met een Marokkaanse (22%) of Antilliaanse achtergrond (25%) in armoede leven. Voor kinderen met een Turkse (15%) en Surinaamse achtergrond (14%) ligt dit lager. De grootste groep vormen de kinderen met een migratieachtergrond uit 'overige niet-Westerse landen' (30%). Hier leeft bijna één op de drie kinderen in armoede. Daarnaast valt op dat van de kinderen met een migratieachtergrond uit Westerse landen maar 6% in een gezin opgroeit in armoede. Hoewel dit nog steeds tweemaal zo hoog is als kinderen die in Nederland zijn geboren, is het een stuk lager dan de kinderen met een niet-westerse achtergrond.

Uit de armoedemonitor van het SCP ("Armoede in Kaart", 2016) blijkt dat onder de niet-westerse migrantengezinnen met een laag inkomen dit bovendien veel vaker een langdurig karakter heeft, dat wil zeggen minimaal vier jaar achtereen.

Figuur 1 Percentage kinderen in armoede naar herkomst in 2015.

Bron: Maatwerkopdracht CBS.

¹ Bij een inkomen beneden de lage-inkomensgrens spreekt CBS van risico op armoede. De lage inkomensgrens hangt af van de gezinssituatie. Voor een paar met twee kinderen bijvoorbeeld lag de lage-inkomensgrens in 2014 op 1.920 euro per maand, dit is gelijk aan 120% van het sociaal minimum. De door ons gehanteerde armoedegrens in Kinderen in Tel ligt op 100% van het sociaal minimum, dus nog aanzienlijk lager dan de grens van het CBS.

2.2 Verklaringen

Er zijn verschillende verklaringen voor deze verschillen. Een verklaring die veel genoemd wordt is de arbeidspositie van de ouders met een migratieachtergrond. Vanwege taalproblemen, lagere of niet erkende opleiding is toegang tot de arbeidsmarkt slechter. In het algemeen blijkt uit de CBS-cijfers (2015) dat in huishoudens met een laagopgeleide hoofdkostwinner, 15,8 procent een laag inkomen heeft. Dit aandeel is aanmerkelijk hoger dan bij huishoudens met een middelbaar (8,7 procent) of hoogopgeleide hoofdkostwinner (4,6 procent). Een andere verklaring is dat jongeren met een migratieachtergrond vaker opgroeien in een eenoudergezin. Een laag inkomen kwam in 2014 het meest voor bij eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen. Van deze gezinnen had 34 procent een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Een andere reden voor armoede is dat wegens de zorg voor kinderen en de hoge kosten voor de kinderopvang er vaak maar één kostwinner is en vrouwen met een migratieachtergrond minder vaak deelnemen aan de arbeidsmarkt. Dit maakt het gezin kwetsbaarder als de kostwinner een laag inkomen heeft of zijn baan kwijtraakt.

Tenslotte is een gebrekkig sociaal en cultureel kapitaal een mogelijke verklaring. Zo is het voor bewoners van arme wijken waar veel mensen werkloos zijn, moeilijk om sociale netwerken op te bouwen waarin leden nog wel dicht bij de arbeidsmarkt staan en informatie kunnen verschaffen over vacatures. Ook voor jongeren met een migratieachtergrond is gebrek aan sociaal netwerk en hulpmiddelen een beperking om een goede stage of arbeidspek te realiseren (De Haan, Baay & Yerkes, 2015; Van Esch, Petit, Neuvel & Karsten, 2011).

2.3 Mogelijke gevolgen

Opgroeien en leven in armoede heeft allerlei gevolgen voor kinderen en jongeren. Het isoleert, en het belemmert kinderen in hun ontwikkelings- en opleidingskansen. Gezinnen worden veelal dagelijks met de armoede geconfronteerd, omdat er geen geld is voor de dagelijkse warme maaltijd of voor kleren en schoenen als dat nodig is. Uit onderzoek blijkt vooral dat mensen met een laag inkomen een veel slechtere gezondheid hebben dan mensen met een hoger inkomen (CBS, 2009). Kinderen in arme gezinnen zijn hiervoor nog eens extra kwetsbaar. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat opgroeien in armoede grote gevolgen heeft voor kinderen. Kinderen tot 3 jaar die in armoede opgroeien zijn vaker onveilig gehecht (Geenen, 2007). Als het gaat om kinderen tot 12 jaar is er een verband tussen armoede en psychosociale problemen (Dekovic, Snel & Groenendaal, 1997), het vergroot de

kans op het verlaten van school zonder startkwalificatie (Holter, 2008). Tevens blijkt armoede een belangrijke risicofactor te zijn voor kindermishandeling (RMO, 2009, Hermans, Öry & Schrijvers, 2005).

Ook vanuit het integratieperspectief is dit een zeer onwenselijke situatie omdat we weten dat de maatschappelijke participatie van kinderen, die opgroeien in een gezin waar weinig geld is, zeer laag is. Kinderen uit gezinnen met een laag inkomen kunnen minder vaak meedoen aan activiteiten dan hun leeftijdsgenoten. Zo kunnen ze niet altijd mee op schoolreis en zitten ze minder vaak op sport of op muzieklés. Uit het onderzoek dat het Verwey-Jonker instituut deed met de kinderombudsman (Steketee et al., 2013) blijkt dat kinderen die in armoede leven zich zorgen maken over hun toekomst. Kinderen in arme gezinnen willen na school zo snel mogelijk aan het werk om financieel bij te kunnen dragen aan het gezin. Dit draagt bij aan de bekende armoedeval waarin kinderen uit arme gezinnen niet doorleren en daardoor vaak zelf weinig financiële mogelijkheden hebben als zij volwassen zijn.

2.4 Aanbevelingen

Het verbeteren van de leefsituatie van kinderen in armoede is een speerpunt van het beleid van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het kabinet stelt vanaf het jaar 2017 structureel 100 miljoen extra beschikbaar voor gemeenten. Gemeenten mogen gebruik maken van dit budget op voorwaarde dat dit geld in natura bij kinderen terecht komt, zodat zij bijvoorbeeld een sportabonnement kunnen aanschaffen of een muziekinstrument. Gemeenten zijn al jaren gericht op het bieden van financiële ondersteuning om participatie van kinderen mogelijk te maken.

Gezien het feit dat het aantal kinderen met een migratieachtergrond in armoede maar blijft stijgen, is het belangrijk dat gemeenten een gericht armoedebelief gericht op deze kwetsbare kinderen ontwikkelen met een duidelijke visie en doelstellingen.

Gezinnen met een migratieachtergrond en met name de nieuwe vluchtelingen zouden vanuit gemeenten extra ondersteuning moeten krijgen. Naast het faciliteren van de participatie van kinderen in allerlei activiteiten, zouden gemeenten ook bij andere aspecten van de leefsituatie van kinderen ondersteuning kunnen bieden, zoals psychosociale begeleiding rond stresservaringen, het versterken van de veerkracht en zelfredzaamheid van kinderen en het doorbreken van het taboe op armoede. Het betrekken van kinderen in armoede, ook met een migratieachtergrond, hierbij is essentieel. Tot nu toe hebben kinderen in nog weinig gemeenten zelf invloed op het armoedebelief (4,6%)

(Steketee et. al., 2013). Het Verwey-Jonker Instituut ontwikkelde met de Kinderombudsman hiervoor een handleiding met inspirerende voorbeelden over hoe enkele gemeenten kinderen wel goed te betrekken bij het armoedebeleid (Mak & van Bommel 2014).

Volgens het VN-Kinderrechtenverdrag hebben gemeenten de plicht om toe te zien op een toereikende levensstandaard voor alle kinderen in Nederland. Kinderen in Tel doet een aantal aanbevelingen:

- Gemeenten moeten zorgen voor structureel armoedebeleid waarbij het kind centraal staat. Kinderen die opgroeien in armoede zijn extra kwetsbaar voor opvoeden en opgroei problemen.
- Gemeenten moeten een extra inspanning verrichten om deze groep kwetsbare kinderen te bereiken. Gezinnen hebben moeite het juiste loket te vinden.
- Gemeenten moeten ervoor zorgdragen, dat de kinderen zelf direct profiteren van de lokale maatregelen. Stel minimumeisen voor het Kindpakket om ongelijkheid te voorkomen.
- De Rijksoverheid moet de gemeenten steunen en erop toe te zien dat de gemeenten hun verantwoordelijkheid nemen voor de meest kwetsbare kinderen in de samenleving.

3

Eenoudergezinnen

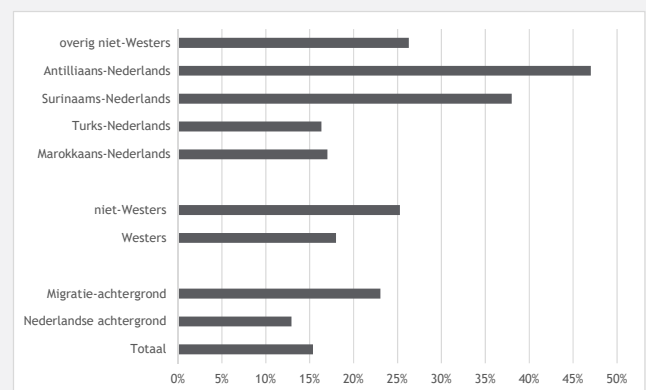
Een eenoudergezin is een gezin waarbij minimaal één minderjarig kind bij een ouder woont. Het gaat hierbij over huishoudens met volwassenen en inwonende kinderen (jonger dan 18 jaar) die een ouder-kind relatie hebben. Pleegkinderen worden niet meegerekend, maar adoptie- en stiefkinderen wel.

Tot nu toe is weinig onderzoek gedaan naar de migratieachtergrond van eenoudergezinnen. Wanneer er onderzoek wordt gedaan, worden lang niet altijd dezelfde onderwerpen bekeken. Zo is er onderzoek bekend waarin naar de moeders (ouders) in dergelijke gezinnen wordt gekeken, maar in ander onderzoek wordt naar de kinderen gekeken. Onze gegevens betreffen alleen de minderjarige kinderen (0 t/m 17 jaar) in eenoudergezinnen.

3.1 Cijfers

In 2005 rapporteert het CBS een sterke groei van het aantal eenoudergezinnen (CBS, 2005). Het CBS vergelijkt de situatie in 2005 met die van 2000 en zij rapporteert: "Deze toename was vooral groot onder allochtonen", en het CBS noemt met name de Antilliaanse en Surinaamse 40-jarige vrouwen waarvan respectievelijk 40% en 33,3% een alleenstaande moeder is. Daarnaast noemt het CBS dat in 2005 12% van de kinderen jonger dan 15 jaar in een eenoudergezin leeft. Het Nederlands Jeugdinstituut laat op haar website het percentage eenoudergezinnen naar herkomst van de moeder zien uit 2010. Het gezin was hier het uitgangspunt, in dat jaar bleek dat 17,8% van de gezinnen met een Nederlandse moeder, een eenoudergezin was. Respectievelijk 43,9% en 47,8% van de gezinnen met een Surinaamse en een Antilliaanse/Arubaanse moeder, was een eenoudergezin. Onder gezinnen met een Turkse en Marokkaanse moeder was respectievelijk 19,1% en 19,6% een eenoudergezin (NJI, 2015). In figuur 2 zijn de kinderen tot 18 jaar het uitgangspunt en gaat het om de cijfers van 2015. In de grafiek zien we dat 15,4% van alle kinderen leeft in een eenoudergezin. 12,9% van de kinderen met

een Nederlandse achtergrond en 23% van de kinderen met een migratie-achtergrond leeft in een eenoudergezin.

Figuur 2 Percentage kinderen in eenoudergezin naar herkomst in 2015. Bron: Maatwerkopdracht CBS.

Onder de kinderen met een migratie-achtergrond zijn wel grote verschillen. Zo leeft 18% van de kinderen met een westerse migratie-achtergrond in een eenoudergezin, tegenover 25,3% van de kinderen met een niet-westerse migratie-achtergrond. Ook binnen deze laatste groep zijn de onderlinge verschillen groot. Vooral veel kinderen met een Antilliaanse achtergrond leven in een eenoudergezin, namelijk 47%. Ook onder Surinaamse kinderen leeft 38% van de kinderen in een eenoudergezin. Respectievelijk 17% en 16,3% van de Marokkaanse en Turkse kinderen leeft in een eenoudergezin, nog altijd ruim meer dan onder de Nederlandse kinderen, maar bijvoorbeeld wel minder dan onder kinderen met een Westerse migratie-achtergrond (18%). Ook kinderen met een overig niet-Westerse migratie-achtergrond leven relatief vaak in een eenoudergezin, namelijk 26,3%.

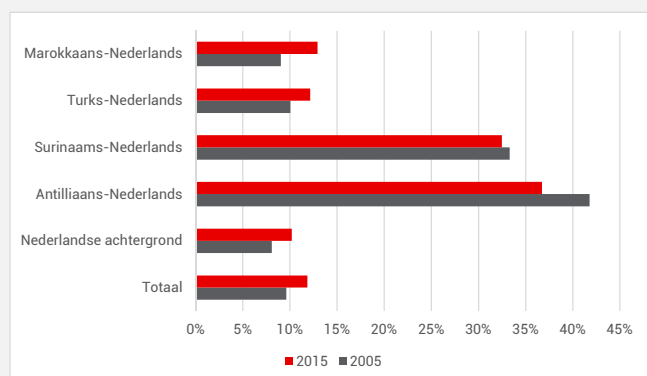

3.2 Verklaringen

Het relatief grote aandeel kinderen met een Antilliaanse of Surinaamse achtergrond dat in een eenoudergezin opgroeit, is constant over de jaren (of neemt iets af, zoals bij de Antillianen). Eenouderschap komt van oudsher veel voor in deze groeperingen; historische en culturele factoren spelen daarbij een rol (bijv. Distelbrink, 1998; 2000). Tegelijkertijd zien we dat deze problematiek onder Nederlanders, maar meer nog onder Turken en nog veel meer onder Marokkanen, zeer sterk toeneemt de afgelopen jaren. Dit (Turkse en Marokkaanse Nederlanders) zijn ook groeperingen voor wie het eenouderschap potentieel meer problemen kan oplevert, vanwege de taboes die in deze kringen gelden; veel moeders komen er daadwerkelijk alleen voor te staan als zij scheiden (Distelbrink, 2012). Voor Surinaams-Nederlandse gezinnen zijn er juist bevindingen die erop duiden dat moeders (en deels ook kinderen) relatief minder last ondervinden van het eenouderschap. Factoren die hierbij een rol spelen zijn onder andere dat meisjes in bepaalde mate zijn voorbereid op het eenouderschap, het is 'normaler' in de gemeenschap, en vrouwen ondersteunen elkaar. Er is ook lang niet altijd sprake van een scheiding; het komt vaker voor dat vrouwen hun kinderen al vanaf het begin zonder inwonende partner opvoeden (Distelbrink, 2000; 2005).

Deze cijfers betreffen allemaal de huidige situatie, maar ook interessant is het de ontwikkelingen te onderzoeken. Zo kunnen we de cijfers uit het eerder genoemde CBS-onderzoek van 2005 actualiseren naar de huidige situatie (zie onderstaand figuur). Dan zien we dat het percentage eenoudergezinnen (als percentage van het totaal aantal huishoudens met kinderen) in de periode 2005-2015 is gestegen van 9,6% naar 11,9%.

Figuur 3 Percentage eenoudergezinnen 2005-2015.

Bron: CBS Statline.

Wanneer we hier verder uitsplitsen naar de verschillende herkomstgroepen zien we dat onder Nederlanders het percentage eenoudergezinnen is gestegen van 8,1% naar 10,2%. Onder

gezinnen met een Antilliaanse of Surinaamse achtergrond is het percentage eenoudergezinnen duidelijk gedaald, tegen de algemene trend in. Onder gezinnen met een Turkse achtergrond zien we een gelijksoortige stijging als onder de Nederlandse bevolking (van 10% naar 12,1%), alleen onder de gezinnen met een Marokkaanse achtergrond zien we een grotere stijging, namelijk van 9% naar 12,9%.

3.3 Mogelijke gevolgen

De meeste eenoudergezinnen ontstaan door een scheiding van ouders. Een scheiding heeft vaak een belangrijke invloed op het inkomen van de afzonderlijke partners. Zo daalt na een scheiding het inkomen in 16 procent van de eenoudergezinnen onder de armoedegrens. Hoewel kinderen die opgroeien in een eenoudergezin vaker probleemgedrag en emotionele problemen ontwikkelen dan hun leeftijdsgenootjes in tweeoudergezinnen en vaker slechter presteren op school, zijn de verschillen niet groot. Lagere ontwikkelingskansen van kinderen uit eenoudergezinnen komen vooral door een ongunstige financiële situatie van een deel van deze gezinnen.

Dat ze meer probleemgedrag ontwikkelen is vooral bekend uit onderzoek naar kinderen uit moedergezinnen na echtscheiding (Colpin et al., 2000; Van der Heide, 2010). Het kan dus zijn dat de genoemde problemen meer samenhangen met de scheiding, of met een laag inkomen, dan met het alleenstaand ouderschap. Los van het lage inkomen bij een flink deel van de eenoudergezinnen, vinden ouders uit een eenoudergezin de opvoeding vaker moeilijk en gebruiken ze vaak een andere aanpak dan ouders uit een tweeoudergezin. Ook dit heeft een weerslag op hoe kinderen zich in een eenoudergezin ontwikkelen.

Een kind uit een eenoudergezin heeft meer kans op problemen tijdens het opgroeien dan een kind uit een tweeoudergezin. Kinderen die opgroeien in een eenoudergezin ontwikkelen bijvoorbeeld vaker probleemgedrag en emotionele problemen dan hun leeftijdsgenootjes in tweeoudergezinnen. Ook zijn prestaties op school slechter dan gemiddeld. De verschillen zijn echter niet groot en er zijn ook veel kinderen uit eenoudergezinnen die zich zonder problemen ontwikkelen.

3.4 Aanbevelingen

Vanwege de risico's die worden verondersteld samen te hangen met eenoudergezinnen, lijkt de geconstateerde groei een belangrijk aandachtspunt voor organisaties en overheid, die ten aanzien van dit punt beleid moeten ontwikkelen.

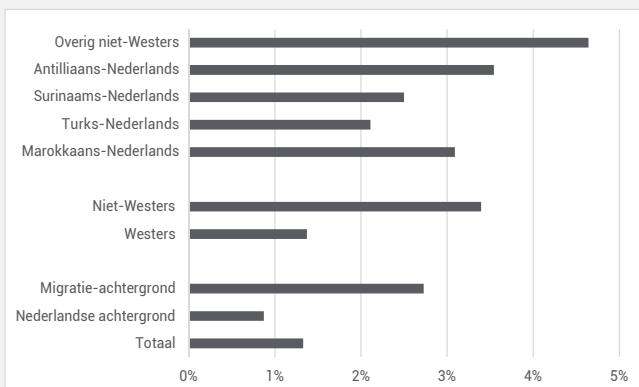
4

Jeugdwerkeloosheid

Jeugdwerkloosheid is een belangrijke indicator voor de toekomstkansen van jeugdigen. In dit hoofdstuk bekijken het percentage jeugdwerkloosheid voor verschillende groepen jeugdigen met een migratieachtergrond en vergelijken dit met jeugd met een Nederlandse achtergrond.

4.1 Cijfers

Wij hebben met de cijfers uit Kinderen in Tel de werkloosheid in kaart gebracht van jongeren in de leeftijd van 15-22 jaar met een inschrijving als werkzoekende bij het UWV en zonder baan als werknemer. In figuur 4 zijn de verschillen naar herkomst zichtbaar. Wij zien een groot verschil in werkloosheid tussen jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond (3,4%) en een Nederlandse achtergrond (bijna 0,9%). Binnen de groep met een migratieachtergrond valt op dat de groep 'overig niet-Westers' (waaronder jongeren met een vluchtelingenachtergrond) met 4,6% het vaakst werkloos zijn, vervolgens Antilliaans- (3,5%) en Marokkaans-Nederlandse jongeren (3,1%), dan die met een Surinaamse achtergrond (2,5%). Turks-Nederlandse jongeren zijn van die groep met 2,1% nog het minst vaak werkloos. Maar het percentage is dan nog flink hoger dan dat van jongeren met een Nederlandse achtergrond.

Figuur 4 Jongeren 15-22 jaar met inschrijving als werkzoekende bij het UWV, zonder baan in 2015.

Bron: Maatwerkopdracht CBS, 2016.

De cijfers in figuur 4 geven het percentage weer van de gehele populatie met dezelfde herkomst en leeftijdsgroep. De onderlinge verschillen zijn weliswaar groot, maar de percentages lijken erg laag.

In Nederland worden de cijfers ook wel uitgedrukt in percentages van de beroepsbevolking én men definieert jeugd dan ruimer, namelijk tot 25 jaar. Dat geeft een ander beeld, mede doordat bovenstaande cijfers kleinere aantallen betreft, omdat veel jongeren nog onderwijs volgen in de leeftijdsgroep tot 22 jaar.

Hieronder geven wij recente cijfers van de werkloosheid in de beroepsbevolking van jongeren in de leeftijdscategorie van 15-25 jaar. Met deze cijfers kunnen wij ook meerdere jaren vergelijken en een trend laten zien.

Vaker werkloos, maar kloof wordt kleiner

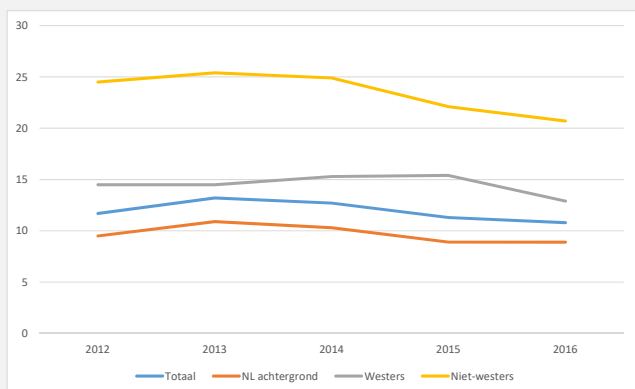
In figuur 5 is te zien dat het percentage werkloosheid onder jongeren met een migratieachtergrond uit niet-westerse landen² in het jaar 2012 nog 24,5% was, tegenover 9,5% met een Nederlandse achtergrond. In 2016 was dat respectievelijk 20,7% tegenover 8,9%. Hieruit komt duidelijk naar voren dat jongeren met een migratieachtergrond relatief vaker werkloos zijn dan jongeren met een Nederlandse of westerse³ achtergrond. Het verschil is in de afgelopen drie jaar echter wel kleiner geworden. Het lijkt erop dat jongeren met een migratieachtergrond meer hebben kunnen profiteren van het aantrekken van de economie. Het percentage werkloosheid onder alle jongeren is vanaf 2013

2 Met 'jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond' worden jongeren bedoeld met als herkomst Turkije, Marokko, Suriname en de (voormalige) Antillen, Afrika, Latijns-Amerika en Azië, met uitzondering van Indonesië en Japan. Zij hebben minstens één ouder die in het buitenland geboren is.

3 Met 'jongeren met een westerse achtergrond' bedoelen we jongeren waarvan de herkomst ligt in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan.

gedaald van 13,2% naar 10,8%. Het werkloosheidspercentage onder jongeren van westerse herkomst daalde tot 12,9%.

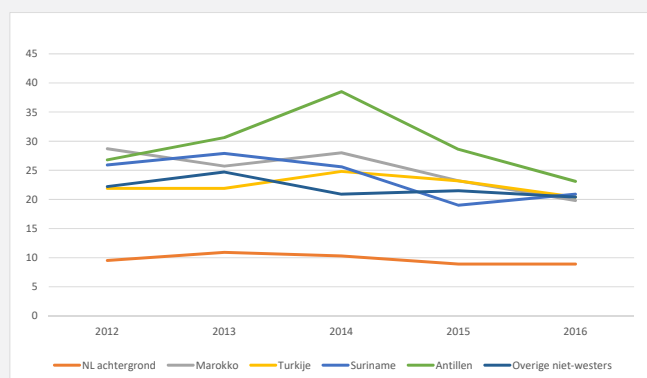

Figuur 5 Werkloosheidspercentage van beroepsbevolking 15-25 jaar naar herkomst.

Bron: CBS, Statline, 2017.

Verschillen tussen groepen jongeren met een migratieachtergrond

Hieronder zoomen wij wat verder in op de groep jongeren met een niet-westerse achtergrond. In figuur 6 zien wij dat de werkloosheidspercentages verschillen tussen jongeren met een Marokkaanse, Turkse, Surinaamse, Antilliaanse of Arubaanse achtergrond⁴, maar dat de onderlinge verschillen afnemen. In 2016 is het percentage vrijwel gelijk. Alleen onder jongeren met een Antilliaanse/Arubaanse achtergrond blijft het percentage nog wat hoger. Bij die met een Surinaamse achtergrond valt een lichte stijging op, tegen de trend in.

Figuur 6 Werkloosheidspercentage van beroepsbevolking 15-25 jaar naar herkomst.

Bron: CBS, Statline, 2017.

⁴ Voor jongeren met een Antilliaanse en Arubaanse achtergrond berekent CBS sinds 2013 geen werkloosheidspercentages meer. De percentages in dit hoofdstuk zijn berekend op basis van duizendtallen, waardoor de percentages na 2013 minder precies zijn.

4.2 Verklaringen

Dat jongeren met een migratieachtergrond vaker werkloos zijn dan andere jongeren kan te maken hebben met verschillende factoren.

Lagere opleiding

Een verklaring voor de hogere werkloosheidscijfers onder jongeren met een niet-westerse achtergrond is dat deze groep gemiddeld genomen lager opgeleid is dan gemiddeld. Leerlingen met een migratieachtergrond scoren gemiddeld genomen lager op de Cito-toets dan jongeren met een Nederlandse achtergrond voor taal, rekenen en studievaardigheden (Inspectie van het Onderwijs, 2013). Deze trend zet zich ook door op middelbare scholen en vervolgonderwijs. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat 12,4% van de Marokkaans-Nederlandse leerlingen deelneemt aan het hoger onderwijs, tegenover een gemiddelde van 30,8% onder jongeren in Nederland (De Boom, Van Wensveen, Hermus, Weltevrede & Van San, 2012a). Ditzelfde geldt voor Antilliaans-Nederlandse leerlingen. Met een percentage van 20,6% is ook deze groep ondervertegenwoordigd binnen het hoger onderwijs (De Boom, Van Wensveen, Hermus, Weltevrede & Van San, 2012b).

Netwerken

Het netwerk van deze jongeren is vaak minder uitgebreid dan gemiddeld. Zij vertonen minder efficiënt zoekgedrag, doordat zij vaak hun contacten zoeken in de eigen etnische groep (Dagevos, 2006; Petit, Van Esch, Van der Meer & Smulders, 2013). Werkgevers benutten dergelijke netwerken echter nauwelijks, waardoor zij de doelgroep met een niet-westerse achtergrond minder goed bereiken. Daarnaast maken werkgevers bij hun zoektocht naar werknemers steeds vaker gebruik van niet-traditionele kanalen (bijvoorbeeld sociale media of netwerksites als LinkedIn). Jongeren met een niet-westerse achtergrond maken echter nog relatief weinig gebruik van deze kanalen.

Discriminatie

Werkgevers schatten de arbeidsprestaties van jongeren met een niet-westerse achtergrond vaak lager in dan gemiddeld (SER, 2007). In combinatie met een gemiddeld genomen lager opleidingsniveau biedt dit in een ruime arbeidsmarkt werkgevers de mogelijkheid om scherp te selecteren. Jongeren met een migratieachtergrond worden minder vaak uitgenodigd voor een vervolgesprek dan andere jongeren, zonder dat er een verschil bestaat in opleiding of ervaring (Crul, Schneider

& Lelie, 2013; SCP, 2010b; SCP, 2012a; SCP, 2012b; Research voor Beleid, 2011). Ook hebben zij meer moeite met het vinden van een stage. Daarnaast lijkt er bij werkgevers een bepaalde hiërarchie te zijn in de voorkeur voor jongeren van een bepaalde herkomst, waarbij jongeren met een Marokkaanse achtergrond vaak onderaan de lijst staan (Dagevos, 2006).

Studiekeuze met een minder goed arbeidsmarktperspectief

Uit onderzoek blijkt dat jongeren met een migratieachtergrond vaak een opleiding kiezen die minder goed aansluit op de arbeidsmarkt. Zowel binnen het mbo als het hbo kiest bijna de helft van deze jongeren voor een economische of sociaal-culturele studie. Dit geldt voor ongeveer 28% van de jongeren met een Nederlandse achtergrond op het mbo en 36% op het hbo. De arbeidsmarktperspectieven zijn voor deze sectoren echter lager dan voor andere sectoren (Petit et al., 2013; De Koning, Gelderblom & Gravesteyn, 2010; SER, 2007).

Werkervaring en arbeidsmarktvaardigheden

Jongeren met een migratieachtergrond doen over het algemeen minder werkervaring op tijdens hun studie dan gemiddeld. Ze hebben bijvoorbeeld minder vaak bijbaantjes naast hun studie. Ook kiezen deze jongeren binnen het mbo vaker voor een bol-opleiding dan voor een bbl-opleiding (CBS Statline: 2012). Het verschil tussen deze opleidingen is dat een bol-opleiding alleen werkervaring biedt via een stage, terwijl een bbl-opleiding gedurende de hele opleiding een combinatie van werken en leren aanbiedt. Jongeren met een bbl-opleiding vinden gemiddeld genomen eerder een baan dan jongeren met een bol-opleiding (ROA, 2013).

Ook spelen zogenaamde *soft skills* en arbeidsmarktvaardigheden een belangrijke rol bij het vinden van een baan. Dit zijn sociale vaardigheden die grotendeels voortkomen uit cultuurnormen en gedragsregels. Het gaat hierbij onder andere om het vertonen van assertief en punctueel gedrag tijdens een sollicitatiegesprek, en het presenteren en uitdrukken van jezelf. Jongeren van niet-westerse herkomst zijn vaak minder bekend zijn met de specifieke cultuur die op de werkvloer heerst. Hierdoor ontstaat er een 'culturele mismatch' tussen de werkgever en de sollicitant (Petit et al, 2013; Radar Advies, 2010).

4.3 Mogelijke gevolgen

Een risico van jeugdwerkloosheid is dat jongeren met een haperende start op de arbeidsmarkt, in de jaren daarna ook minder kans op werk hebben en een lager beroepsniveau kunnen

bereiken. Pas na jaren worden die nadelige gevolgen ingelopen (Wolbers, 2014).

Door de flexibilisering van de arbeidsmarkt zijn jongeren oververtegenwoordigd in tijdelijke en flexibele banen en er bestaat het risico dat nieuw beleid (dat er minder tijdelijke contracten achter elkaar mogen worden aangeboden) dit onbedoeld verder in de hand zal werken. Ruim twee derde (68%) van de werkende jongeren met een niet-westerse achtergrond heeft een flexibele baan. Bij jongeren met een Nederlandse achtergrond is dit ongeveer 50%. Het aandeel tijdelijke contracten is de laatste jaren, ook bij gediplomeerden in het hoger onderwijs, sterk toegenomen.

Bij jeugdwerkloosheid is er een groter risico voor marginalisering. Jongeren die thuis zitten, raken geïsoleerd van de samenleving. Vooral in buurten waar veel jongeren werkloos zijn, lijkt het enige perspectief zwart werken of de illegaliteit. Jongeren hebben geld nodig en zoeken naar alternatieve wegen als ze geen werk kunnen krijgen. Voor jongeren die discriminatie op de arbeidsmarkt ervaren, is het risico op marginalisatie nog groter. Criminaliteit kan een gevolg zijn, maar de uitzichtloosheid vergroot ook het risico op drugsgebruik en psychische problemen (Mascherini, Salvatore, Meierkord & Jungblut, 2012).

Het gevoel van ontevredenheid kan ook leiden tot afreageren op de overheid, of tot extreme denkbeelden en geweld naar de maatschappij. Radicalisering ligt ook op de loer. Jeugdwerkloosheid is naast factoren als criminaliteit, gezinsproblematiek en ervaren discriminatie, één van de belangrijke voedingsbodems voor radicalisering (Broekhuizen, Hermens, Van Kapel & Van Wonderen, 2016).

4.4 Aanbevelingen

Ondanks het aantrekken van de economie is een deel van de jongeren onnodig (lang) werkloos. Dit zijn met name jongeren met een uitkering, jongeren zonder startkwalificatie en jongeren met een migratieachtergrond. Vooral de mismatch op de arbeidsmarkt speelt een rol, naast negatieve beeldvorming/discriminatie waar deze jongeren mee te maken hebben. Dit heeft te maken met:

1. Keuze voor studies waar niet voldoende werk in is.
2. Onvoldoende motivatie, zelfvertrouwen, communicatieve en sociale vaardigheden.
3. Weinig effectief zoekgedrag en beperkt netwerk.
4. Het ontbreken van een startkwalificatie.

In november 2015 is de regering, binnen de aanpak jeugdwerkloosheid, gestart met de 'City Deal'. In vijf steden is men aan de slag gegaan met vernieuwende oplossingen voor jongeren (met een migratieachtergrond) in achterstandsbuurten, gericht op loopbaanleren en het matchen op werk. Medio 2017 zou bekend moeten zijn wat werkt en wat niet.

Uit de cijfers tot en met 2016 blijkt dat de verschillen tussen jongeren met een migratieachtergrond en met een Nederlandse achtergrond weliswaar iets kleiner zijn geworden, maar nog steeds aanzienlijk zijn. Kennelijk zijn de genomen maatregelen nog onvoldoende. Wij bevelen aan om bij de evaluatie van de City Deal nauwkeurig te bezien welke maatregelen specifiek voor jongeren met een migratieachtergrond succesvol zijn geweest, uitgesplitst naar bovenstaande 4 factoren van de mismatch én de 5e factor: discriminatie en negatieve beeldvorming. Daarbij kan in beeld worden gebracht in hoeverre deze factoren bij jongeren met een Antilliaanse en Marokkaanse achtergrond in sterkere rol spelen. Op grond van de evaluatie zouden succesvolle specifieke maatregelen voortgezet moeten worden om de kloof verder te verkleinen.

Daarnaast bevelen wij aan om, ten behoeve van de monitoring, de cijfers van de jeugdwerkloosheid inzichtelijk te maken naar herkomst, niet alleen voor de grootste vier groepen met een migratieachtergrond, maar ook voor jongeren met een vluchtelingenachtergrond en voor kinderen van EU-arbeidsmigranten.

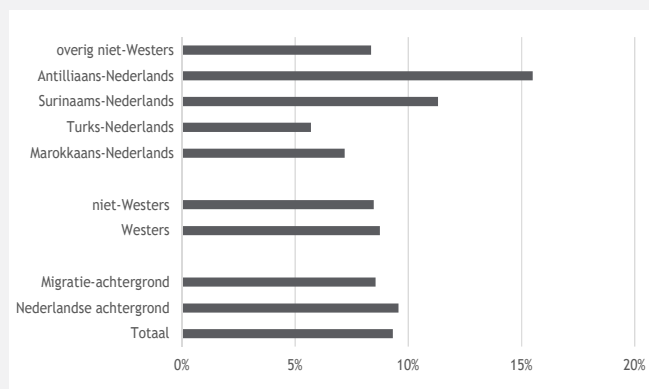

5

Jeugdhulp

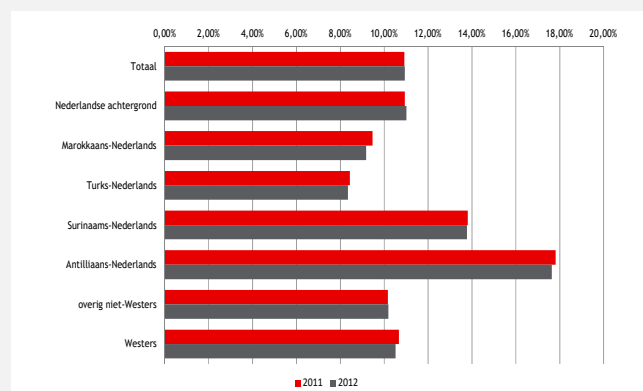
5.1 Cijfers

In 2015 maakten in totaal bijna 320.000 jeugdigen gebruik van enige vorm van jeugdzorg: jeugdhulp, jeugdbescherming of jeugdreclassering (CBS, 2015b). Het gaat dan om 9,3% van alle 0-18-jarigen. Het gebruik onder jeugdigen met een Nederlandse achtergrond ligt met 9,6% licht boven dit gemiddelde, terwijl dat onder jeugdigen met een migratieachtergrond met 8,6% juist onder dat gemiddelde ligt. Binnen die groep jeugdigen met een migratieachtergrond zijn er evenwel grote verschillen. Jeugdigen met een Antilliaanse of Arubaanse achtergrond maken relatief veel meer gebruik van jeugdzorg: 15,5%. Ook jeugdigen met een Surinaamse achtergrond maken relatief veel gebruik van enigerlei vorm van jeugdzorg: 11,3%. Jeugdigen met een Turkse (5,7%) en Marokkaanse (7,2%) achtergrond maken juist relatief weinig gebruik van jeugdzorg. Ook jeugdigen die een andere achtergrond hebben dan de vier grote groepen met een migratieachtergrond, maken wat minder gebruik van jeugdzorg. Hebben zij een niet-westerse achtergrond, dan ligt het percentage op 8,4%; hebben zij een westerse achtergrond, dan ligt het op 8,7%.

Figuur 7 Jongeren in jeugdhulp naar herkomst in 2015.
Bron: Maatwerkopdracht CBS.

Het beeld dat we zien in 2015, het eerste jaar na invoering van de Jeugdwet, wijkt in grote lijnen niet af van het gebruik van jeugdzorg in 2012⁵ (zie figuur 8 voor de cijfers over 2011 en 2012, ontleend aan de KIS-factsheet *Grote verschillen in gebruik jeugdzorg naar herkomst*, Gilsing, Pels, Bellaart & Tierolf, 2015). In 2012 lag het gebruik van jeugdzorg over het geheel hoger dan in 2015 (10,9 van alle 0-18-jarigen vs. 9,3% in 2015), maar de verdeling naar achtergrond is grotendeels gelijk. Met de kanttekening dat de ondervertegenwoordiging van jeugdigen met een Turkse achtergrond is toegenomen: in 2015 3,6 procentpunten onder het landelijk gemiddelde, waar dat in 2012 nog 2,6 procentpunt was. Onder jeugdigen met een Marokkaanse jeugdigen is het verschil met het gemiddelde in 2015 2,1 procentpunt, tegen 1,8 procentpunt in 2012. De oververtegenwoordiging onder jeugdigen met een Antilliaanse of Arubaanse en met een Surinaamse achtergrond loopt licht terug. Bij de andere groepen zijn de verschillen in gebruik tussen 2012 en 2015 min of meer vergelijkbaar (niet meer dan 0,3 procentpunt).

Figuur 8 Gebruik jeugdhulp totaal naar herkomst 2011-2012.
Bron: Maatwerkopdracht CBS.

5 2012 is het laatste jaar waarvoor we cijfers hebben voor de gehele jeugdzorg. Voor 2013, waarover in de factsheet ook wordt gerapporteerd, ontbreken de gegevens voor de jeugd-ggz.

Op basis van de cijfers van 2012 en 2013 is het mogelijk onderscheid te maken naar de oude vormen van de toenmalige provinciaal gefinancierde jeugdzorg (jeugd- en opvoedhulp, jeugd-ggz, jeugd-lvb):

- We zien dan dat jeugdigen van Antilliaanse herkomst in alle onderscheiden vormen van jeugdzorg sterk zijn oververtegenwoordigd. Alleen van de eerstelijns jeugd-ggz maken jeugdigen van Antilliaanse herkomst relatief wat minder gebruik.
- Ook bij Surinaamse jeugdigen zien we een vaak sterke oververtegenwoordiging in bijna alle onderscheiden vorm van jeugdzorg, maar is er geen oververtegenwoordiging in de jeugd-ggz en in de dagbehandeling. In de eerstelijns jeugd-ggz zijn jeugdigen van Surinaamse herkomst ondervertegenwoordigd, en in mindere mate geldt dit ook voor de lvb-zorg zonder verblijf.
- Jeugdigen van Turkse herkomst zijn oververtegenwoordigd in de jeugdreclassering en in mindere mate bij OTS-maatregelen. Vooral van de jeugd-ggz, de residentiële jeugdzorg en de pleegzorg maken Turkse jeugdigen relatief minder gebruik en, in mindere mate, ook van voogdij, ambulante en jeugd-lvb-zorg.
- Het beeld onder jeugdigen van Marokkaanse herkomst komt goeddeels overeen met dat onder Turkse jeugdigen. Zij zijn ondervertegenwoordigd in de jeugd-ggz, in de eerstelijns jeugd-ggz zelfs sterk, en in iets mindere mate ook in de jeugd-lvb, de voogdij en de pleegzorg. Marokkaanse jeugdigen zijn sterk oververtegenwoordigd in de jeugdreclassering, en licht oververtegenwoordigd in de ambulante jeugdzorg, dagbehandeling en bij OTS-maatregelen.
- Andere jeugdigen van niet-westerse herkomst, dus niet uit de vier grote groepen, zijn licht ondervertegenwoordigd in het gebruik van jeugdzorg. Deze lichte ondervertegenwoordiging hangt vooral samen met hun relatief lage gebruik van jeugd-ggz en jeugd-lvb zonder verblijf, want in alle andere vormen van jeugdzorg zijn zij oververtegenwoordigd.
- Tot slot zien we bij jeugdigen met een Nederlandse achtergrond het gespiegelde beeld van jeugd met een migratie-achtergrond uit westerse landen en overig niet-westerse jeugd: relatief wat hoger gebruik van jeugd-ggz en jeugd-lvb zonder verblijf, en (lichte) ondervertegenwoordiging in bijna alle andere vormen van jeugdzorg, het sterkst bij jeugdreclassering.

Vanaf 2015 hanteert het CBS andere categorieën voor de registratie van jeugdhulp. Uit onderzoek voor de gemeente Den Haag naar het gebruik van jeugdhulp in de vier grote steden blijkt dat in 2015 jeugdigen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond

in deze steden ondervertegenwoordigd waren in de jeugdhulp zonder en met verblijf, en dat in Den Haag en Rotterdam jeugdigen met een Turkse herkomst relatief weinig hulp kregen van een wijk- of buurtteam. (Bellaart et al., 2016)⁶ Anders dan de landelijke cijfers in de periode voor 2015 laten zien, zijn jeugdigen van Turkse herkomst in de grote steden (licht) ondervertegenwoordigd in de jeugdbescherming. Vooral jeugdigen met een Antilliaanse achtergrond zijn sterk oververtegenwoordigd in de verschillende vormen van jeugdhulp, de jeugdbescherming en jeugdreclassering. Jeugdigen met een Surinaamse achtergrond zijn oververtegenwoordigd in de jeugdhulp met verblijf en in de jeugdbescherming en –reclassering, maar in veel mindere mate dan jeugdigen van Antilliaanse herkomst.

5.2 Verklaringen

Antilliaanse jeugdigen hebben relatief vaak emotionele en gedragsproblematiek, vaker last van hyperactiviteit, aandachttekort en problemen met leeftijdgenoten (SCP, 2010a; Gezondheidsraad, 2012). Zij gaan ook vaker dan jeugdigen met een Nederlandse achtergrond naar de huisarts met psychische problemen (Gezondheidsraad, 2012). Antilliaanse ouders zijn vaker op zoek naar hulp of advies bij opvoeding en hebben relatief vaak een negatieve opvoedbeleving (SCP, 2010a). Jongeren die vanaf de eilanden alleen naar Nederland zijn gekomen missen de ondersteuning van ouders en eigen netwerk (Steketee, Ex, Tan & Kromontono, 2003). Antilliaanse jeugdigen worden veel vaker dan gemiddeld verdacht van een delict (De Boom, Van Wensveen, Hermus, Weltevrede & Van San, 2014). Bovendien is het opleidingsniveau van Antilliaanse jeugdigen gemiddeld lager, groeien zij veel vaker op in een eenoudergezin, komt voortijdig schoolverlaten vaker dan gemiddeld voor en is er vaak sprake van werkloosheid en uitkeringsgezinnen (De Boom et al., 2014; Van den Berg, Bellaart & Yar, 2015). Dit verklaart het relatief hoge gebruik van de meeste vormen van jeugdzorg.

De prevalentie van emotionele en gedragsproblematiek is onder Surinaamse jeugdigen gelijk aan die van jeugdigen met een Nederlandse achtergrond. Wel komen er onder Surinaamse meisjes meer zelfmoordpogingen voor en hebben Surinaamse jeugdigen vaker last van hyperactiviteit, aandachttekort en problemen met leeftijdgenoten (SCP, 2010a; Gezondheidsraad, 2012). Het huisartsbezoek vanwege psychische klachten is vergelijkbaar met dat van jeugdigen met een Nederlandse achtergrond, wel stelt de huisarts wat vaker een diagnose van psychi-

6 Cijfers over de ondersteuning van wijk- of buurtteams ontbreken (in ieder geval in 2015) voor Amsterdam en Utrecht.

sche aard (Gezondheidsraad, 2012). Surinaamse ouders hebben relatief vaak een negatieve opvoedbeleving en zijn vaker op zoek naar hulp of advies bij opvoeding (SCP, 2010a). Surinaamse jeugdigen worden bovengemiddeld vaak verdacht van een delict. Bovendien is het opleidingsniveau van Surinaamse jeugdigen gemiddeld lager, groeien zij veel vaker op in een eenoudergezin, komt voortijdig schoolverlaten wat meer dan gemiddeld voor en is er vaak sprake van werkloosheid en uitkeringsgezinnen (De Boom et al., 2014; Van den Berg et al., 2015). Dit verklaart het relatief hoge gebruik van de meeste vormen van jeugdzorg.

Bij Turkse jeugdigen zien we een hogere prevalentie van emotionele en (volgens sommige onderzoeken) ook van gedragsproblematiek (Gezondheidsraad, 2012; Adriaanse et al., 2014). Zij hebben minder vaak last van hyperactiviteit of aandachttekort, maar wel weer vaker problemen met leeftijdgenoten (SCP, 2010a). Turks-Nederlandse meisjes melden zich vaker dan meisjes met een Nederlandse achtergrond met psychische klachten of symptomen bij de huisarts (Gezondheidsraad, 2012; Verweij & Houben-van Herten, 2013). Onder Turks-Nederlandse meisjes (15-24 jaar) komen suïcidepogingen significant vaker voor dan onder meisjes met een Nederlandse achtergrond (Van Bergen et al., 2008; 2010). Ouders met een Turkse achtergrond hebben gemiddeld een minder positieve opvoedbeleving, maar maken minder vaak gebruik van (formele) opvoedingsondersteuning (SCP, 2010a). Turkse jeugdigen worden wat vaker dan gemiddeld verdacht van een delict. Bovendien is het opleidingsniveau van Turks-Nederlandse jeugdigen gemiddeld lager, groeien zij iets vaker op in een eenoudergezin, komt voortijdig schoolverlaten wat meer dan gemiddeld voor en is er vaak sprake van werkloosheid en uitkeringsgezinnen (De Boom et al., 2014; Van den Berg et al., 2015). Er zijn aanwijzingen dat een verstandelijke beperking wat vaker voorkomt bij jeugdigen met een Turkse achtergrond (SCP, 2010a). Op grond van al deze factoren zou je een hoger gebruik van jeugdzorg verwachten, maar dit zien we alleen bij ondertoezichtstelling en jeugdreclassering. Mogelijke verklaringen voor dit lagere gebruik dan op grond van de problematiek verwacht mag worden, zijn een passievere houding en minder actiegeneigdheid bij emotionele problemen, een grotere angst voor de hulpverlening (Pels, De Grijter & Los, 2013), minder probleemherkenning bij ouders en jeugdigen (Verhulp, Stevens, Van de Schoot & Vollebergh, 2013), een voorkeur voor 'eigen' voorzieningen – daar maken zij relatief vaak gebruik van (Van den Berg et al., 2015), maar ook onbekendheid met de mogelijkheden, andere verwachtingen of negatieve ervaringen en wantrouwen ten opzichte van formele voorzieningen (Boon, De Haan, De Boer & Isitman 2012; Bellaart & Pehlivan, 2011). Anderzijds ervaren professionals de zorg voor nieuwe Nederlanders soms als 'een vak apart', evenals de communicatie en afstemming (Bellaart & Pehlivan, 2011; Pels,

Distelbrink & Postma 2009). Zij hebben hiervoor vaak onvoldoende kennis en vaardigheden, en ook de opleidingen lopen op dit punt achter. Bovendien zijn instrumenten, methoden en interventies niet altijd voldoende toegesneden op de kenmerken en behoeften van nieuwe Nederlanders.

Bij jeugdigen met een Marokkaanse achtergrond komen minder vaak emotionele problemen dan onder alle jeugdigen. Meisjes met een Marokkaanse achtergrond melden minder vaak dan meisjes met een Nederlandse achtergrond suïcidaal gedrag. Jongens met een Marokkaanse achtergrond hebben daarentegen relatief vaak gedragsproblemen, in ieder geval volgens leerkrachten (Gezondheidsraad, 2012). Zij hebben minder vaak last van hyperactiviteit of aandachttekort, maar wel weer vaker problemen met leeftijdgenoten (SCP, 2010a). Ondanks deze verschillen hebben zij even vaak als jeugdigen met een Nederlandse achtergrond contact met de huisarts over psychische problemen (Gezondheidsraad, 2012). Ouders met een Marokkaanse achtergrond hebben gemiddeld een minder positieve opvoedbeleving, maar maken minder vaak gebruik van (formele) opvoedingsondersteuning (SCP, 2010a). Marokkaanse jeugdigen worden veel vaker dan gemiddeld verdacht van een delict. Bovendien is hun opleidingsniveau gemiddeld lager, groeien zij iets vaker op in een eenoudergezin, komt voortijdig schoolverlaten wat meer dan gemiddeld voor en is er vaak sprake van werkloosheid en uitkeringsgezinnen (De Boom et al., 2014; Van den Berg et al., 2015). Er zijn aanwijzingen dat een verstandelijke beperking wat vaker voorkomt bij jeugdigen met een Marokkaanse achtergrond (SCP, 2013). Op grond van deze factoren is het hogere gebruik van sommige vormen van jeugdzorg door Marokkaanse jeugdigen verklaarbaar, in het bijzonder de jeugdreclassering. Aandacht verdient het lagere gebruik van jeugd-ggz: dit is verklaarbaar uit de lagere prevalentie van emotionele problemen, maar niet uit het gemiddeld even vaak als jeugd met een Nederlandse achtergrond bezoeken van de huisarts vanwege psychische klachten. Bij jeugdigen en ouders met een Marokkaanse achtergrond spelen de volgende zaken mogelijk een rol: de passievere houding en minder actiegeneigdheid bij emotionele problemen; een grotere angst voor de hulpverlening (Pels et al., 2013); minder probleemherkenning bij ouders en jeugdigen (Verhulp et al., 2013); een voorkeur voor 'eigen' voorzieningen, maar ook onbekendheid met de mogelijkheden, andere verwachtingen of negatieve ervaringen en wantrouwen ten opzichte van formele voorzieningen (Boon et al., 2012; Bellaart & Pehlivan, 2011); de gebrekkige cultuursensitiviteit van voorzieningen en professionals (Bellaart & Pehlivan, 2011; Pels, Distelbrink & Postma, 2009).

Over jeugdigen met een migratieachtergrond uit overige niet-westerse en westerse landen en jeugdigen met een

Nederlandse achtergrond zijn voor een beperkt aantal factoren gegevens beschikbaar: over hun gemiddelde opleidingsniveau, voortijdig schoolverlaten, het verdacht zijn van een delict, het aantal werkzoekenden en het aantal uitkeringsgezinnen (De Boom et al., 2014). Deze factoren zijn in lijn met het patroon van jeugdzorggebruik.

5.3 Mogelijke gevolgen

Het relatief hoge gebruik van jeugdzorg en jeugdhulp door jeugdigen met een Antilliaanse en Surinaamse achtergrond is goed te begrijpen en te verklaren vanuit de mate waarin risicofactoren bij deze jeugdigen aanwezig zijn. Vooral bij jeugdigen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond zien we op een aantal punten een lager gebruik dan op grond van de prevalentie in deze groepen van risicofactoren en problemen verwacht mag worden. Zie hiervoor de verklaringen in de vorige paragraaf. Met name in de lichtere vormen van jeugdhulp lijken deze jeugdigen ondervertegenwoordigd, hetgeen het risico in zich draagt dat zij uiteindelijk in zwaardere vormen van jeugdhulp terecht komen. Opvoed- en opgroei problemen worden niet in een vroegtijdig stadium aangepakt, waardoor de kans op escalatie van problemen toeneemt.

5.4 Aanbevelingen

Gezien het risico van het onvoldoende bereiken van in het bijzonder jeugdigen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond in de lichtere vormen van jeugdhulp verdient het sterke aanbeveling om hier aan te werken. Daarbij gaat het enerzijds om het veranderen van de houding ten opzichte van jeugdhulp bij jeugdigen en hun ouders. Dan gaat het om factoren als bekendheid met de mogelijkheden, duidelijk maken wat men kan verwachten en het wegnemen van wantrouwen. Anderzijds gaat het om factoren die aan de kant van professionals en instellingen liggen. Aandacht is nodig voor de toegankelijkheid van voorzieningen (denk ook aan voorlichting), voor cultuursensitief handelen en cultuursensitieve instrumenten, methoden en interventies en voor taalbarrières.

Om zicht te hebben op het bereik van jeugdigen met een migratie-achtergrond verdient het aanbeveling aan gemeenten om hier met behulp van registratiegegevens zicht op te houden.

6

Samenvatting en conclusie

In het databoek van Kinderen in Tel worden de leefomstandigheden van kinderen in beeld gebracht. Het databoek is gebaseerd op het internationale verdrag voor de kinderrechten en gaat na of in gemeenten en op wijkniveau deze kinderrechten gerealiseerd worden. Alle kinderen hebben immers het recht op onderwijs, gezondheidszorg, het opgroeien in een veilige omgeving en gelijke kansen op een goede toekomst.

Kennisplatform Integratie & Samenleving heeft in deze Feiten & Cijfers de leefsituatie van kinderen met een migratieachtergrond in beeld gebracht. De cijfers hebben grotendeels betrekking op 2015 en zijn bij sommige onderdelen aangevuld met cijfers van andere jaren om trends zichtbaar te maken. De belangrijkste bevindingen zijn:

Armoede

Jeugdigen met een niet-westerse migratieachtergrond groeien bijna zes keer zo vaak op in armoede als jeugdigen met een Nederlandse achtergrond. Het armoederisico is het grootst onder jeugdigen met een Antilliaanse, Marokkaanse en overig niet-westerse achtergrond. Maar ook onder Surinaams- en Turks-Nederlandse jeugdigen is het armoederisico zo'n vijf keer hoger dan onder Nederlandse jeugdigen.

Eenoudergezin

Jeugdigen met een niet-westerse achtergrond groeien ruim twee keer zo vaak op in een eenoudergezin als jeugdigen met een Nederlandse achtergrond. Antilliaans- of Surinaams-Nederlandse jeugdigen groeien drie tot vier keer zo vaak op in een eenoudergezin. Ook kinderen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond groeien wat vaker op in een eenoudergezin, maar de verschillen met jeugdigen met een Nederlandse achtergrond zijn hier veel kleiner. Het opgroeien in een eenoudergezin is op zich niet problematisch, maar het vergroot het armoederisico en de kans op opvoed- en opgroei problemen.

Werkloosheid

Jeugdigen met een niet-westerse migratieachtergrond zijn ruim drie keer zo vaak werkloos als jeugdigen met een Nederlandse achtergrond. Het werkloosheidsrisico is het grootst onder jeugdigen met een Antilliaanse, Marokkaanse en overig niet-westerse achtergrond. Maar ook onder Surinaams- en Turks-Nederlandse jeugdigen is het werkloosheidsrisico ruim twee keer hoger dan onder Nederlandse jeugdigen.

Jeugdzorg

Jeugdigen met een niet-westerse achtergrond maken iets minder gebruik van jeugdzorg dan jeugdigen met een Nederlandse achtergrond. Binnen de groep jeugdigen met een migratieachtergrond zijn de verschillen echter groot. Vooral Antilliaans- en Surinaams-Nederlandse jeugdigen maken vaker dan Nederlandse jeugdigen gebruik van jeugdzorg. Terwijl vooral Turks-Nederlandse jeugdigen juist minder gebruik maken van jeugdzorg. Dat geldt in iets mindere mate ook voor gezinnen met een Marokkaanse en 'overig niet-westerse achtergrond'. Hoewel jeugdigen met een migratieachtergrond vaker risico lopen op probleemgedrag maken ze in het algemeen niet vaker gebruik van de jeugdhulp. Met name niet van de wijkteams en de jeugd-ggz. Ze hebben daarentegen wel vaker te maken met zwaardere vormen van jeugdhulp, zoals de jeugdreclassering of jeugdbescherming. Toegankelijkheid van 'lichtere' voorzieningen is een relevant aandachtspunt. Het is belangrijk dat jeugdigen met een migratieachtergrond en hun ouders tijdig voldoende ondersteuning ontvangen als dat nodig is. Vooral bij gezinnen die weinig steun hebben in hun eigen omgeving als het gaat om de opvoeding. Ouders met een migratieachtergrond kampen relatief vaak met opvoedingsonzekerheid (Pels & de Grijter, 2005; SCP, 2010a) en hebben minder toezicht op hun kinderen (Steketee, Van der Gaag & Wolthuis, 2016).

Het is opvallend dat kinderen met een Antilliaanse achtergrond het hoogst scoren op de risico's op alle vier de thema's: armoede, eenoudergezinnen, jeugdwerkloosheid en gebruik jeugdhulp. Dit geldt in iets mindere mate ook voor de leefsituatie van kinderen met een Marokkaanse achtergrond, maar zij maken relatief minder gebruik van de jeugdhulp.

Er zijn grote verschillen in de leefomstandigheden waarin kinderen zonder en met een migratieachtergrond opgroeien. Het maakt uit in welke wijk je opgroeit. Jeugdigen met een migratieachtergrond wonen vaker in de slechtere, kansarme wijken (Steketee, e.a., 2016) en voelen zich daar minder veilig. Zij wonen twee keer zo vaak in etnisch heterogene wijken dan jongeren met een Nederlandse achtergrond (Klooster e.a., 2017). Ondanks de slechtere leefomstandigheden stijgt het opleidingsniveau van jongeren met een migratieachtergrond gestaag, zo blijkt uit een onderzoek van het SCP (Herweijer en Turkenburg, 2016). Helaas zien we dat nog niet terug in de participatie op de arbeidsmarkt. Een stijgend gemiddeld opleidingsniveau leidt tot op heden amper tot een betere arbeidsmarktpositie. Het is van belang dat deze kinderen een toekomst hebben in Nederland waarin zij niet te maken hebben met discriminatie op de stage- of arbeidsmarkt.

Het is van belang om de omstandigheden waarin kinderen opgroeien te verbeteren en degenen die daarin extra risico lopen te beschermen. Dit geldt voor alle kinderen in Nederland, dus ook voor kinderen met een migratieachtergrond. Belangrijk in de beeldvorming is om deze kinderen niet als potentiële probleemgroep te beschouwen. Dat betekent wel dat we dan oog moeten hebben voor de specifieke risico's en maatregelen moeten nemen die – goed toegesneden op deze groep kinderen – de leefomstandigheden daadwerkelijk zullen verbeteren.

Adriaanse, M., Veling, W., Doreleijers, T., & Domburgh, L. van (2014). The link between ethnicity, social disadvantage and mental health problems in a school-based multiethnic sample of children in the Netherlands. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 23, 11, 1103-1113.

Bellaart, H. en Pehlivan, A. (2011). *Met één hand kun je niet klappen. Migrantenorganisaties en jeugdvoorzieningen werken samen aan toegankelijke hulp voor migrantengezinnen*. Utrecht: FORUM.

Bellaart, H., Day, M. & Gilsing, R. (2016). *Effectief bereik van alle doelgroepen door jeugdhulp Den Haag*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Berg, G. van den, Bellaart, H. & Yar, H. (2015). *Een betere match tussen vraag en aanbod*. Utrecht: Nederlands jeugdinstituut.

Bergen, D.D. van, Smit, J.H., Balkom, A.J. van, Ameijden, E. van, & Saharso, S. (2008). Suicidal ideation in ethnic minority and majority adolescents in Utrecht, the Netherlands. In: *Crisis* 29(4) 202-208.

Bergen, D.D. van, Eikelenboom, M., Smit, J.H., Looij-Jansen, P.M. van de, Saharso, S. (2010) Suicidal behavior and ethnicity of young females in Rotterdam, the Netherlands: rates and risk factors. In: *Ethnicity & Health* 15, 5, 515-530.

Boom, J. de, Wensveen, P. van, Hermus, P., Weltevrede, A. & San, M. van (2014). *Marokkaanse Nederlanders 2013. De positie op de terreinen van onderwijs, arbeid en uitkering en criminaliteit (meting 4)*. Rotterdam: Risbo, Erasmus Universiteit.

Boom, J. de., Wensveen, P. van., Hermus, P., Weltevrede, A., & San, M van. (2012a). *Marokkaanse Nederlanders 2012. De positie op de terreinen van onderwijs, arbeid en uitkering en criminaliteit*. RISBO, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Boom, J. de., Wensveen, P. van., Hermus, P., Weltevrede, A., & San, M van. (2012b). *Antilliaanse Nederlanders 2012. De positie op de terreinen van onderwijs, arbeid en uitkering en criminaliteit*. RISBO, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Boon, A., Haan, A. de, Boer, S. de & Isitman, N. (2012). *Het bereik van de Jeugd-GGZ voor jongeren van niet-Nederlandse herkomst: de toegevoegde waarde van een instelling voor interculturele psychiatrie voor jeugd en gezin*. Epidemiologisch Bulletin 47(3), 20-26.

Broekhuizen, J., F. Hermens, M. van Kapel, A. van Wonderen (2016). *Naar een signaleringsinstrument voor de voedingsbodem van radicalisering in wijken. Een verkenning van de mogelijkheden*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving/Verwey-Jonker Instituut.

CBS (2005). <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2005/39/forse-groei-aantal-eeuoudergezinnen>.

CBS (2009). *Lage inkomens, kans op armoede en uitsluiting 2009*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2015a). *Armoede en sociale uitsluiting*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2015b). *Maatwerktabel jongeren in jeugdzorg naar herkomstgroepering 2011-2013*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS Statline (2012). *MBO deelnemers naar leerweg, 2011/2012*.

Colpin, H., L. Vandemeulebroecke en A. de Munter (2000). 'Opvoeding in eenoudergezinnen: een overzicht van de onderzoeksliteratuur', in: *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie*, 25, p. 31-44.

- Crul, M.R.J., Schneider, J., & Lelie, F. (2013). *Superdiversiteit: Een nieuwe visie op integratie*. Amsterdam: VU University Press.
- Dagevos, J. (2006). *Hoge (jeugd)werkloosheid onder etnische minderheden. Nieuwe bevindingen uit het LAS-onderzoek*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekovic, M., E. Snel en H. Groenendaal (1997). 'Kinderen van de rekening. Over de effecten van armoede op kinderen'. In: Vrooman, C., G. Engbersen, E. Snel (1997) *De kwetsbaren*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Distelbrink, M. (1998). *Opvoeding in Surinaams-Creoolse gezinnen in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Distelbrink, M. (2000). *Opvoeden zonder man. Opvoeding en ontwikkeling in Creools-Surinaamse een- en tweeloudergezinnen in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum (proefschrift Rotterdam).
- Distelbrink, M. (2005). Creools-Surinaamse vaders. Vaderen in en buiten het gezin. In: Distelbrink, M. Geense, P. & Pels, T. *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum (p. 121-211).
- Distelbrink, M., m.m.v. Ponzoni, E. (2012) *Beter samenwerken rond alleenstaande moeders. Een handreiking*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut / Amsterdam: Kenniswerkplaats Tienplus.
- Esch, W. van, Petit, R., Neuvel, J. & Karsten, S. (2011). *Sociaal kapitaal in het mbo. Slagboom of hefboom?*. 's-Hertogenbosch/ Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Geenen, G. (2007). 'Intergenerationele overdracht van gehechtheid bij Belgische moeders en kinderen die in extreme armoede leven: een meervoudige gevalsstudie'. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Gezondheidsraad (2012). *Psychische gezondheid en zorggebruik van migrantenjeugd*. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Gilsing, R., Pels, T., Bellaart, H., & Tierolf, B. (2015). *Grote verschillen in gebruik jeugdzorg naar herkomst*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Haan, J.J. de, Baay, P.E. & Yerkes, M.A. (2015). Positief en negatief sociaal kapitaal van mbo-jongeren: sociale ongelijkheid naar opleidingsniveau? *Sociologie*, 11, 424-448.
- Heide, K. van der (2010). Thuiswonende deelnemers uit éénoudergezin presteren minder in het middelbaar beroepsonderwijs. In: *Bevolkingstrends, 1e kwartaal 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, p. 19-21.
- Hermanns, J., F. Öry, G. Schrijvers (2005). *Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen*. Utrecht: Inventgroep.
- Herweijer, L. en M. Turkenburg (2016). *Studiekeuze en studieloopbanen hoger onderwijs: veel wikken en wegen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Holter, N. (2008). *Oorzaken van voortijdig schoolverlaten*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Inspectie van het Onderwijs (2013). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2011/2012*.
- Klooster, E., S. Koçak, M. Day & H. Jonkman (2017). *Gedeelde toekomst. Toekomstoriëntatie van Nederlandse (migranten) jongeren*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Koning, de, J., Gelderblom, A. & Gravesteijn, J. (2010). *Techniek: Exact goed? Het keuzeproces van allochtone en autochtone leerlingen in het (v)mbo verklaard*. SEOR Erasmus School of Economics.
- Mascherini, M., L.Salvatore, A.Meierkord,J.M. Jungblut (2012). *NEETs, young people not in employment, education or training: characteristics, costs and policy responses*. Ireland: Eurofound.
- NJi (2015). <http://www.nji.nl/nl/Databank/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp-Migrantengezin>.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., Gruijter, M. de, & Los, V. (2013). *Bouwstenen voor gemeentelijk beleid. Vroegsignalering en hulp bij internaliserend probleemgedrag van adolescenten uit migrantengezinnen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Petit, R., Esch, E. van., Meer, M., van der., & Smulders, H. (2013). *Kansen en keuzes voor de toekomst. Routes in het onderwijs en naar de arbeidsmarkt van niet-westerse allochtonen*. Den Bosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

RMO, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag: RMO & RvVZ.

Radar Advies. (2010). *Soft skills allochtone jongeren: Hoe kunnen instanties de ontwikkeling van werknemersvaardigheden versterken?* In opdracht van het Ministerie van SZW.

ROA. (2013). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2012*. ROA-R-2013/7.

Research voor Beleid (2011) *Arbeidsmarktpositie van niet-westerse allochtonen: De stand van zaken*.

SCP (2010a). *Naar Hollands gebruik? Verschillen in gebruik van hulp bij opvoeding, onderwijs en gezondheid tussen autochtonen en migranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2010b). *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2012a). *Jaarrapport Integratie 2011*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2012b). *Op achterstand: Discriminatie van niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2013). *Terecht in de jeugdzorg. Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SER. (2007). *Niet de afkomst maar de toekomst. Advies 2007/1*. Den Haag: SER.

Steketee, M., Ex, C., Tan, S., & Kromontono, E. (2003). *Jonge Antilliaanse immigranten en hun voogden: De leefsituatie van Antilliaanse jongeren die met en zonder wettelijk gezag in Nederland verblijven*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Steketee, M., Nederland, T., Mak, J., Gaag van der, R., Bommel van, M. Roebroek, L. Eerden van der, S., Toorn van den, J. & Smits van Waesbergh, E. (2013). *Kinderen in armoede in Nederland*. Den Haag: Kinderombudsman.

Steketee, M.J., R. van der Gaag & A. Wolthuis (2016). *Jeugdcriminaliteit onder migranten. Internationale vergelijking zelfrapportage en beleid*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving / Verwey-Jonker Instituut.

Tierolf, B., R. Gilsing & M. Steketee (2017). *Kinderen in Tel databoek 2016. Het leven en de ontwikkeling van kinderen tussen 2013 en 2015*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Verhulp, E., Stevens, G., Schoot, R. van de & W. Vollebergh (2013). [Understanding ethnic differences in mental health service use for adolescents' internalizing problems: the role of emotional problem identification](#). *European child & adolescent psychiatry*, 22 (7), 413-421.

Verweij, G., & M. Houben-van Hertten (2013). *Depressiviteit en antidepressiva in Nederland. Bevolkingstrend 2013*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Wolbers, M. (2014). Een verloren generatie van jongeren op de arbeidsmarkt? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 2014 (30)2.

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Auteurs: Drs. B. Tierolf

Prof. dr. M.J. Steketee

Dr. R.J.H. Gilsing

Drs. H.B. Bellaart

Ontwerp: Design Effects

Uitgave: Kennisplatform Integratie & Samenleving

P/a Kromme Nieuwegracht 6

3512 HG Utrecht

T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.

ISBN 978-90-5830-823-8

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2017.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Kennisplatform Integratie & Samenleving is een programma van het Verwey-Jonker Instituut en Movisie

T 030 230 32 60   E info@kis.nl   I www.kis.nl

